

Απαντήσεις διαγωνίσματος λογοτεχνίας (20/10/2013)

1) Το είδος του ποιήματος

Στον Κρητικό ο Σολωμός επιχειρεί να εφαρμόσει έναν συνδυασμό του **δραματικού**, **αφηγηματικού** και **λυρικού** τρόπου: το ποίημα παρουσιάζεται ως δραματικός μονόλογος του ποιητικού προσώπου, το οποίο μας αφηγείται λυρικά την τελευταία και καίρια δοκιμασία της ζωής του. Διευκρινίζουμε:

- Το ποίημα είναι **αφηγηματικό**, επειδή κάποιο πρόσωπο, ο αφηγητής, που στην περίπτωση μας είναι ο κεντρικός ήρωας, αφηγείται (η χρήση πρώτου προσώπου είναι ενδεικτική) κάποια ιστορία, κάποια γεγονότα που έλαβαν χώρα τότε που ναυάγησε φεύγοντας από την Κρήτη ως τη στιγμή που έφτασε στη στεριά. Ωστόσο, παρεμβάλλει και γεγονότα της περιόδου που προηγήθηκε (της εποχής των αγώνων του στην Κρήτη) καθώς και γεγονότα της εποχής μετά το ναυάγιο, ως το παρόν της αφήγησης.

- Είναι και **λυρικό** ποίημα: ο ποιητής μέσω του αφηγητή εξωτερικεύει τον εσωτερικό του κόσμο (τις σκέψεις, τις απόψεις, τα συναισθήματα του κ.ά.) με τη χρήση μάλιστα πλούσιων και εντυπωσιακών εκφραστικών μέσων (εικόνων, σχημάτων λόγου κ.ά.), μεταρσιώνοντας συχνά τον αναγνώστη σε σφαίρες ιδεαλιστικές. Ενδεικτικός είναι επίσης, ο ομοιοκατάληκτος δεκαπεντασύλλαβος που προσδίδει ρυθμό, μελωδία, μουσικότητα.

- Αλλά το ποίημα θα μπορούσε να χαρακτηριστεί και **δραματικό**, όχι βέβαια με την έννοια του θεατρικού έργου ούτε επειδή υπάρχει σ' αυτό δράση, αλλά κυρίως επειδή όλο το έργο είναι ένας δραματικός μονόλογος (του αφηγητή), μέσα στον οποίο μάλιστα ενσωματώνεται και διάλογος (ο διάλογος του αφηγητή με τις ψυχές των νεκρών και με τη φεγγαροντυμένη, έστω κι αν εκείνη εκφράζεται όχι με λόγια αλλά με χαμόγελο και με δάκρυα).

2) Ερμηνείες του θέματος της Φεγγαροντυμένης

Το ιδιάζον θέμα της Φεγγαροντυμένης έχει, κατά καιρούς, αντιμετωπιστεί ποικιλοτρόπως από τους μελετητές: Έτσι, από άλλους η Φεγγαροντυμένη ερμηνεύεται φιλοσοφικά, ως μια ιδέα αντίστοιχη των πλατωνικών ιδεών, από άλλους ψυχαναλυτικά, ως μια γυναικεία μορφή - αρχέτυπο στο υποσυνείδητο του Κρητικού ή και του Σολωμού και από άλλους εθνοκεντρικό, ως Ελευθερία ή Ελλάδα.

Πιο συγκεκριμένα:

Σύμφωνα με τη φιλοσοφική ερμηνεία, η έννοια της Φεγγαροντυμένης είναι βαθιά και δεν εξαντλείται με την ψυχαναλυτική ή την εθνοκεντρική θεωρία, αντίθετα μάλιστα. Η ουσία του θέματος πρέπει να αναζητηθεί βαθύτερα στον πλατωνισμό, γιατί στη μορφή της Φεγγαροντυμένης ενσαρκώνονται οι πλατωνικές ιδέες της ομορφιάς, της καλοσύνης και της δικαιοσύνης, μαζί με την αρμονία. Έτσι η Φεγγαροντυμένη είναι η εξιδανικευμένη ομορφιά της ζωής με όλες τις χαρές της, αλλά και η ομορφιά της

φύσης. Είναι μια μορφή φασματική, που ξεκινάει από τη γη, σαν άνθρωπος (μνηστή), και συμπληρώνεται στον ουρανό μετά το θάνατο, ενώ παράλληλα αποπνέει αγιότητα και εμπνέει τον πόθο. Είναι μια πραγματική, χειροπιαστή παρουσία, με σάρκα και οστά, αλλά συνάμα και μια παρουσία εξωφυσική, που, φέρνοντας μαζί της την απόλυτη γαλήνη, παραβιάζει τους φυσικούς νόμους και οδηγεί στο θαύμα. Είναι ίσως η παρουσία της θεϊκής πρόνοιας που θα μπορούσε να εκπροσωπεί ακόμα και την Παρθένο ή και γενικότερα τη θρησκεία. Παρ' όλα αυτά η θρησκευτική της παρουσία δε βαραίνει την εικόνα της: το σώμα της είναι χαρακτηριστικά αιθέριο, γεννημένο από φως και νερό, με όψη που συμφιλιώνει το υλικό - φυσικό, με την ανθρώπινη και θεϊκή υπόσταση του Θεού.

Σύμφωνα με την ψυχαναλυτική ερμηνεία, πίσω από τη Φεγγαροντυμένη κρύβεται «μια αρχετυπική γυναικεία μορφή (ένα anima κατά τον Jung), διαμορφώθηκε στη διάρκεια των αιώνων, ή είναι μια προβολή αλλά και ζητούμενο αξιών που υπάρχει στην αντρική ψυχή ως μια αρχέγονη μορφή του συλλογικού ασυνειδήτου». Η μορφή αυτή θα μπορούσε να είναι παράλληλα μια μητέρα, μια αγαπημένη αρραβωνιαστικιά, μια Αφροδίτη και μια Παναγιά. Θα πρέπει ίσως, στο σημείο αυτό να αναφερθεί η φροϋδική παραδοχή ότι οι ψυχαναλυτικές προσεγγίσεις οφείλουν αρκετά στους Γερμανούς ρομαντικούς ποιητές, για τους οποίους άλλωστε ενδιαφερόταν ιδιαίτερα ο Σολωμός.

Άλλωστε, δεν είναι λίγα τα ποιήματα του Σολωμού στα οποία χαρακτηριστικό ρόλο έχει μια αγαπημένη γυναικεία μορφή τυλιγμένη στην αχλύ του ονείρου, του μυστηρίου και του θανάτου. Έτσι και η Φεγγαροντυμένη, στην προκειμένη περίπτωση, είναι ένα σύμβολο ιδανικής ομορφιάς και ηθικής τελείωσης, που λειτουργεί όπως μια αρχέγονη εμπειρία των παιδικών χρόνων, που βιώθηκε έντονα, έγινε ανάμνηση και έμεινε βαθιά χαραγμένη στη μνήμη. Μια τέτοια μορφή, που θυμίζει τις αναγεννησιακές μαντόνες, δείχνει ότι ο ποιητής διαφύλασσε στα μύχια της ψυχής του την εικόνα μιας γυναίκας που περιέβαλλε με παθητική σχεδόν λατρεία, η οποία όμως συνδέθηκε και με το θάνατο.

Σε αυτό το ψυχαναλυτικό πλαίσιο, αλλά και σε σχέση με τη βιογραφική μέθοδο, που αναζητά αυτοβιογραφικά στοιχεία, φαίνεται ότι αυτή η καθοριστική για το Σολωμό μορφή, που σημαδεύει και γενικότερα την ποίηση του, ταυτίζεται με το μητρικό μορφοείδωλο και δεν πρέπει να είναι άλλη από τη μητέρα του, Αγγελική Νίκη, που ο ποιητής λάτρευε, μέχρι τα γεγονότα της δίκης για τα δικαιώματα επί της πατρικής περιουσίας. Από τότε ο ποιητής πληγώθηκε βαριά από τη στάση της, απομονώθηκε και αφοσιώθηκε μανιωδώς στο χαμένο αλλά ιδανικό της μορφοείδωλο.

Κινούμενη μέσα στο ίδιο πλαίσιο - το ψυχαναλυτικό - βρίσκεται και η άποψη ότι η Φεγγαροντυμένη δεν είναι άλλη από την ψυχή της αρραβωνιαστικιάς του Κρητικού, που έχει αναχθεί σε μια μορφή εξυψωμένη, και που, πριν φύγει, φτερούγισε κοντά του. Σύμφωνα με αυτόν τον ερμηνευτικό άξονα, η θεϊκή μορφή της Φεγγαροντυμένης δεν είναι παρά μια οπτασία Ψυχής της Κόρης, είναι η Κόρη σε μια εξυψωμένη πνευματικά μορφή της. Μοιάζει να έχει σχέση με την Αφροδίτη, σαν σύνδεσμος

ανάμεσα στον επίγειο - σωματικό και στον ουράνιο - ψυχικό έρωτα και αποσκοπεί να διδάξει τον Κρητικό ότι ο πρώτος δεν είναι παρά ο δρόμος για να φτάσει κανείς παραπάνω, στο δεύτερο. Τα τρία διαδοχικά αστροπελέκια με το άνοιγμα της αυλαίας του έργου, που προοιωνίζουν το θάνατο της κόρης, ο εξάισιος ήχος της αρμονίας, που συνοδεύει την άνοδο της ψυχής της στον ουρανό, ο ίδιος ο θάνατος της, που συμπίπτει με την ανάδυση τη Φεγγαροντυμένης (αφού η μοναδική της κίνηση προς τον Κρητικό, το σφίξιμο που του κάνει, από τον ίδιο μεν ερμηνεύεται ως ένδειξη χαράς για το γαλήνεμα της θάλασσας, πιθανότατα όμως επρόκειτο για έναν τελευταίο επιθανάτιο σπασμό), είναι μερικά από τα επιμέρους στοιχεία που συνηγορούν υπέρ της ερμηνείας αυτής. Βέβαια, ακόμα και σε αυτή τη περίπτωση, η κόρη έχει μεταμορφωθεί, στα μάτια του καλού της, σε κάποιο υψηλό και αφηρημένο. Μοιάζει να έχει γίνει η θεϊκή αρχή του έρωτα που μπορεί να εμφανιστεί με διάφορες μορφές: σαν την ψυχή της αγαπημένης, σαν Αφροδίτη, σαν Παναγία ή, γενικότερα, σαν κάποια αγία που ονειρευτήκαμε στα πρώτα μας χρόνια. Είναι ένα ον ιδανικό, αφηρημένη έννοια και δημιουργήμα των ονείρων μαζί (όνειρο και λογισμός), ακόμα κι έμφυτη, όπως οι Ιδέες του Πλάτωνα.

Σύμφωνα με την εθνοκεντρική θεωρία, τέλος, η Φεγγαροντυμένη δεν είναι η αρραβωνιαστικιά του Κρητικού. Με τη συνάντηση των δυο τους στους ουραμούς, μεταμορφώνεται ποιητικά σε Ελλάδα - Ελευθερία. Είναι μια μορφή που θυμίζει το θεϊκό πρόσωπο, που στους «Ελεύθερο Πολιορκημένους» με μια διπλή υπόσταση, θεϊκή και ανθρώπινη μαζί ξαγρυπνά αόρατη δίπλα στους πολεμιστές, ξέρει όσα τους ταλανίζουν κι ακλόνητη, τους εμψυχώνει.

Επομένως, συνοψίζοντας, η Φεγγαροντυμένη μπορεί να ερμηνευτεί ως:

- απείκασμα και ενσάρκωση της πλατωνικής ιδέας της ομορφιάς, της καλοσύνης, της δικαιοσύνης και της αρμονίας
- παρουσία θεϊκής πρόνοιας
- αρχετυπική γυναικεία μορφή - που είναι συγχρόνως μητέρα, αγαπημένη, θεά του έρωτα και Παναγία (στην προκειμένη περίπτωση προσεγγίζει περισσότερο το μητρικό μορφοείδωλο και θυμίζει και τη σχέση του Σολωμού με τη μητέρα του Αγγ. Νίκη)'
- η ψυχή της αγαπημένης του Κρητικού, που λίγο πριν εξυψωθεί φτερούγισε κοντά του σαν μια μορφή αφηρημένη, ιδανική, σχεδόν σαν θεϊκή αρχή του έρωτα'
- η Ελλάδα - Ελευθερία.

3) Ενδεικτικά εκφραστικά μέσα των αποσπασμάτων:

- μεταφορά: *Εχαμογέλασε γλυκά'* (συμπόνια, συμπάθεια φεγγαροντυμένης για Κρητικό)
- παρομοίωση: *έμοιαζαν της καλής μου'* (πιθανή ερμηνεία της φεγγαροντυμένης ότι είναι η ψυχή της αγαπημένης του).
- εικόνα της φεγγαροντυμένης καθώς φεύγει δακρυσμένη και με την άλλη συγκινητική εικόνα της σταλαγματιάς από δάκρυ (τι δακρύου της ραντίδα) που την «άκουσε» (την ένιωσε) ο Κρητικός να πέφτει επάνω στο χέρι του (αυτό σημαίνει και ότι η οπτασία βρισκόταν πολύ κοντά στον Κρητικό)
- με την επανάληψη της έννοιας των δακρύων: *Εδάκρυσαν τα μάτια της- του δακρύου της ραντίδα.*

4) Η εξαφάνιση της φεγγαροντυμένης (στ. 1-4)

Η φεγγαροντυμένη, αφού «διάβασε» στα σωθικά του Κρητικού τον «πόνο» της ψυχής του, αντέδρασε με διττό τρόπο, εκδηλώνοντας αντίστοιχα συναισθήματα : πρώτα *Εχαμογέλασε γλυκά*, δείχνοντας έτσι τη συμπάθεια, τη συμπόνια και την αγάπη της για τον ήρωα, και στη συνέχεια *εδάκρυσαν τα μάτια της*, προφανώς επειδή συγκινήθηκε νιώθοντας θλίψη για τις συμφορές του. Αυτά τα συναισθήματα της δίνονται πιο ζωηρά στο λόγο με πυκνά εκφραστικά μέσα:

- με τη μεταφορά: *Εχαμογέλασε γλυκά'*
- με την παρομοίωση: *έμοιαζαν της καλής μου'*
- με την εικόνα της φεγγαροντυμένης καθώς φεύγει δακρυσμένη και με την άλλη συγκινητική εικόνα της σταλαγματιάς από δάκρυ (τι δακρύου της ραντίδα) που την «άκουσε» (την ένιωσε) ο Κρητικός να πέφτει επάνω στο χέρι του (αυτό σημαίνει και ότι η οπτασία βρισκόταν πολύ κοντά στον Κρητικό)
- με την επανάληψη της έννοιας των δακρύων: *Εδάκρυσαν τα μάτια της- του δακρύου της ραντίδα.*

Τέλος εξαφανίστηκε ξαφνικά και χωρίς να μιλήσει - όπως ακριβώς είχε εμφανιστεί.

Όμως εκτός από τα συναισθήματα της φεγγαροντυμένης μπορούμε να ανιχνεύσουμε και τα συναισθήματα του Κρητικού, ο οποίος πρέπει να ένιωσε πόνο, λύπη, μοναξιά, ίσως και απόγνωση για την εξαφάνιση της φεγγαροντυμένης, όπως δείχνει το επιφώνημα που παρεμβάλλει στην αφήγηση του μαζί με το θαυμαστικό (*Εχάθη, αλιά μου!*).

► *έμοιαζαν της καλής μου*: Ανάμεσα στις λέξεις με τις οποίες ονομάζεται σε όλο το ποίημα η ανώνυμη αγαπημένη (κορασιά, ομορφιά, κόρη, τρυφερό κλωνάρι, κυρά, αρραβωνιασμένη) το ουσιαστικοποιημένο επίθετο της καλής μου είναι ίσως η λέξη που εκφράζει περισσότερο από όλες τις άλλες την ερωτική συναισθηματική σχέση

του Κρητικού με αυτό το πρόσωπο. Και ακόμα: με την παρομοίωση φαίνεται να μπερδεύεται ο Κρητικός και σχεδόν να ταυτίζει τη μορφή της φεγγαροντυμένης με την καλή του. Όμως και η φράση *Εχάθη, αλιά μου!* θα μπορούσε να λειτουργήσει στο πλαίσιο της ταύτισης, προσημαίνοντας το θάνατο της αγαπημένης του ήρωα.

5) Η έννοια της δοκιμασίας είναι ηθικής τάξεως. Συναρτάται άμεσα με το θέμα της ηθικής βούλησης και της ηθικής ελευθερίας. «Πεδίο δοκιμασίας είναι η ζωή» με τις συμφορές που δίνει αλλά και με την ακαταμάχητη γοητεία που ασκεί: «Η ηθική δύναμη που μπαίνει σε δοκιμασία από τη συμφορά, και την άλλη, ντυμένη με μια γοητεία που κάνει στο τέλος πικρότερο το χαμό», παρατηρεί ο Σολωμός.

Ο Κρητικός είναι ένας ρομαντικός ήρωας που θεωρεί ύψιστο χρέος την επιτέλεση ηθικών στόχων, γεγονός που τον ρίχνει σε σκληρές δοκιμασίες. Στο συγκεκριμένο απόσπασμα γίνεται κυρίως λόγος για τον αγώνα του Κρητικού ενάντια στη γοητεία του υπερφυσικού για τη σωτηρία της αγαπημένης του, που στην προκειμένη περίπτωση εκπροσωπείται από τον «γλυκύτατο» ήχο. Κατά τη δοκιμασία αυτή, ο Κρητικός βυθίζεται σε μια μοναδική ενορατική κατάσταση, μια εκστασιακή εμπειρία, μέσα από την οποία ανακαλύπτει «το σαγηνευτικό όραμα μιας ανώτερης τάξης του κόσμου, καθαρά πνευματικής» που λειτουργεί ως «παραπλανητικός περισπασμός», τον αποπροσανατολίζει δηλαδή από τον ηθικό του στόχο και αντιμάχεται ακόμη και το ένστικτο της επιβίωσης, γεννώντας του την επιθυμία του θανάτου (στχ 50-54).

Στους «Ελεύθερους Πολιορκημένους» το ηθικό φρόνημα των ηρώων δοκιμάζεται από την ομορφιά της ανοιξιάτικης φύσης, που συνιστά ένα ακαταμάχητο κάλεσμα για ζωή. «Μάγεμα η φύσις κι όνειρο στην ομορφιά και χάρη» λειτουργεί ως αντίμαχη δύναμη και παραπλανητικός περισπασμός, ως πειρασμός που απειλεί να κάμψει την ηθική τους βούληση, που είναι να μη υποταχθούν στους Τούρκους, αλλά να μείνουν ελεύθεροι, θυσιάζοντας ακόμη και τη ζωή τους. Πώς να βρουν όμως το κουράγιο να πεθάνουν όταν η ανοιξιάτικη φύση τους καλεί να χαρούν τις ομορφιές της ζωής (Οποιος πεθαίνει σήμερα, χίλιες φορές πεθαίνει);

Η φύση και στις δύο περιπτώσεις παίζει καίριο ρόλο. Στους «Ελεύθερους Πολιορκημένους», παρουσιάζεται «εις τη στιγμή που είναι ωραιότερη», την Άνοιξη, και στην υλική της υπόσταση, ενώ στο απόσπασμα του «Κρητικού», η φύση εμφανίζεται στην υπερβατική της διάσταση, με τη μορφή του παναρμόνιου ήχου, που μαγεύει τον Κρητικό.